

**ДОКЛАД ОТ ИЗВЪРШЕНИ ПРОВЕРКИ
И ОЦЕНКА НА СЪСТОЯНИЕТО И СПАЗВАНЕТО НА ПРАВАТА НА
ДЕЦАТА, НАСТАНЕНИ В СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ
ИНТЕРНАТИ И ВЪЗПИТАТЕЛНИТЕ УЧИЛИЩА – ИНТЕРНАТИ
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ (март 2014 г.)**

Във връзка с функциите на Национален превантивен механизъм (НПМ), които изпълнява омбудсманът на Република България, и на основание чл. 19, ал. 1, т. 9 от Закона за омбудсмана, който установява специфичен ангажимент от страна на институцията по отношение на защитата на правата на децата, екипи на НПМ и отдел „Права на децата, хората с увреждания и дискриминация” в състав: Любомир Крилчев, Росица Петрова, Христо Атанасов, Нуртен Патраклъ, Свилена Игнатова и д-р Георги Христов, извършиха проверки в социално-педагогическите интернати (СПИ) и възпитателните училища – интернати (ВУИ).

В периода 17-28.03.2014 г. бяха инспектирани ВУИ „Никола Вапцаров” – гр. Завет, обл. Разград, ВУИ „Ангел Узунов” – гр. Ракитово, обл. Пазарджик, Средното професионално възпитателно училище – интернат (СПВУИ) „Христо Ботев” – с. Подем, обл. Плевен, СПИ „Христо Ботев” – с. Варненци, обл. Силистра, СПИ – гр. Стралджа, обл. Ямбол, СПИ „Христо Ботев” – с. Драгоданово, обл. Сливен.

I. ПРАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА СПИ И ВУИ

1. Международни актове

При извършване на проверките НПМ се ръководи от следните основополагащи принципи:

- **Всяка форма на лишаване от свобода на деца трябва да бъде прилагана като „крайна мярка и за възможно най-кратък период от време”**. Този основен принцип е заложен в редица международни и европейски актове (чл. 37 от Конвенцията на ООН за правата на детето, чл. 19.1 от „Пекинските правила” на ООН, чл. 5 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи). Продължителността на санкцията трябва да бъде определена от правораздавателен орган, без да се изключва възможността за предсрочно освобождаване (Правило 2 на Правилата на ООН за закрила на ненавършилите пълнолетие лица);

- **Висшият интерес на детето** е отправна точка във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи (чл. 3 от Конвенцията на ООН за правата на детето);

- **Всяко дете, което е лишено от свобода трябва да бъде третирано хуманно**, като се зачита неговото достойнство и се вземат предвид нуждите на лица на неговата възраст. Забраната за изтезания или друго нечовешко и унижително отнасяне или наказание относно деца е намерила израз в чл. 37, буква „а” от Конвенцията за правата на детето и чл. 3 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи;

- Дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон, незабавно и пряко се информира за обвиненията срещу него. По време на различните етапи от наказателния процес на непълнолетния трябва да бъдат осигурени такива процесуални гаранции като презумпцията за невинност, правото да не дава показания, правото на защита, правото на делото да присъства родител или настойник, правото на оспорване и кръстосан разпит на свидетелите и правото на обжалване пред по-висока инстанция. При произнасянето на присъдата компетентните власти могат да постановяват ограничаване на свободата след внимателна преценка и по възможност в минимални граници. Лишаване от свобода не трябва да се налага, освен ако непълнолетният е осъден за сериозно деяние, включващо насилие спрямо друго лице или извършване на други сериозни нарушения и ако не съществуват други подходящи наказания. ООН насърчава прилагането и на **алтернативни подходи** при осъществяване на правосъдието на ненавършили пълнолетие лица.

В Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните („Пекински правила“) изрично е отбелязано, че **системата за борба с престъпността на непълнолетните следва да обърне внимание върху осигуряването на благополучие на непълнолетните** и да гарантира, че всяко действие срещу непълнолетни нарушители ще бъде в съответствие с обстоятелствата както относно нарушителя, така и относно системата за борба. Държавата е длъжна да окаже специална закрила и помощ на дете, което е лишено временно или постоянно от семейна среда или на което с оглед на неговите висши интереси не може да бъде разрешено да остане в тази среда (арг. от чл. 20 на Конвенцията на ООН за правата на детето). Конвенцията признава още правото на дете, което е било настанено в специално заведение от компетентните власти с цел грижи, защита или лечение на неговото физическо или умствено здраве, на периодичен контрол върху провежданото лечение, както и върху всички други обстоятелства относно неговото настаняване.

Комитетът по правата на детето препоръчва на българската държава в своите заключителни бележки от 21.05.2008 г. да прибягва до налагане на мярката „лишаване от свобода“ и по-специално до настаняването във възпитателно изправително заведение като последно средство, а когато бъде наложена подобна мярка, да се извършват редовни проверки и проучвания с оглед на висшия интерес на детето.

2. Вътрешно законодателство

а) Наказателен кодекс

По отношение на непълнолетните лица Наказателният кодекс (НК) на Република България предвижда възможност за прилагане на възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЗБППМН), когато непълнолетният е извършил „поради увлечение или лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност“. Тази хипотеза е установена в чл. 61 от НК. Компетентни органи при вземането на решение за прилагане на тези мерки са прокурорът и съдът. Когато прокурорът реши да не образува досъдебно производство или да прекрати образуваното досъдебно производство, той изпраща преписката на комисията за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните за налагане на възпитателна мярка.

Съгласно чл. 64 от НК съдът настанява непълнолетния във ВУИ или му налага друга възпитателна мярка, предвидена в ЗБППМН, когато определеното наказание лишаване от свобода е по-малко от една година и неговото изпълнение не е отложено по чл. 66 от НК.

б) Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни

Дейността по предотвратяването и борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и по осигуряването на нормалното развитие и възпитание на извършителите е детайлно уредена в ЗБППМН. В чл. 2 са изчерпателно изброени органите и институциите, осъществяващи тази дейност. Ключова роля е отредена на комисиите за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Те са централна и местни комисии към общините.

В правомощията на местните комисии е да правят предложения до съда за налагане на възпитателните мерки настаняване във ВУИ и СПИ.

Съгласно чл. 28, ал. 1 от ЗБППМН в СПИ се настаняват малолетни над 8-годишна възраст и непълнолетни, които са извършили или съществуват предпоставки за извършване на противообществени прояви.

В ал. 2 на същия член е предвидено, че във ВУИ се настаняват малолетни над 8-годишна възраст и непълнолетни, извършили противообществените прояви, към които възпитателните мерки по чл. 13, ал. 1, т. 1-10 и 12 (задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото; предупреждаване за настаняване във ВУИ с изпитателен срок до 6 месеца) не са се оказали достатъчни и за нормалното им възпитание няма подходяща социална среда. Във възпитателните училища – интернати се настаняват и непълнолетни, спрямо които съдът или прокурорът са наложили такава мярка по реда на чл. 61 и 64 от НК.

Разпределянето и настаняването на малолетните и непълнолетните във ВУИ и СПИ се извършва от Министерството на образованието и науката (МОН).

Максималният престой във възпитателното училище – интернат и в социално-педагогическия интернат не може да бъде повече от три години. В чл. 30 от ЗБППМН обаче са предвидени и хипотези, при които е възможно максималният срок да бъде продължен по желание на ученика.

При проверките екипът на НПМ установи случаи на такова продължаване на срока по желание на учениците. Директорите и служителите в интернатите нямат интерес учениците да напускат институцията, тъй като тя се финансира чрез т. нар. делегиран бюджет и средствата се осигуряват според броя на настанените деца.

Експертите на НПМ констатираха случаи на удължен престой във ВУИ и СПИ до получаване на съответната степен на образование при спазване на законовата процедура поради единствената причина, че настанените деца няма къде да отидат. Тези аргументи поставят другия сериозен проблем, че след напускането на институциите някои от децата нямат семейство, близки и роднини, които да им окажат подкрепа.

Друг основен порок на системата е свързан с липсата на последващ периодичен съдебен контрол и осигуряване на правна помощ на настанените деца във връзка с наложените им възпитателни мерки.

В съдебните решения на преден план са изведени индивидуалната и генералната превенция, а не образователният надзор.

В някои от съдебните решения съдът, без да разполага с компетентност, изрично посочва интерната, в който да бъде настанено детето. В правомощие на Министерството на образованието и науката на основание чл. 30, ал. 1 е да определи с оглед на образователните потребности на детето кое е най-подходящото училище за него. Съдът не разполага с тази информация и по недопустим начин изземва правомощие на органа на изпълнителната власт.

Причините за настаняване са главно дребни кражби и статусни нарушения – просия, скитничество, проституция, бягство от дома, бягство от училище. В някои случаи става въпрос за деца, жертви на престъпления. Екипът на НПМ установи и случаи на настаняване на деца по „социални причини”. В част от съдебните решения извършените нарушения не се индивидуализират – посочват се общи характеристики на личността на детето и деяния, обобщени например като „просия”, „множество кражби”, без да се споменава кога, къде, при какви обстоятелства са извършени тези деяния. НПМ смята, че в тези случаи липсва доказаност на цитираните деяния.

в) Правилник за устройството и дейността на възпитателните училища – интернати и социално-педагогическите интернати

Устройството и организацията на дейността на ВУИ и СПИ, както и условията и редът за настаняване, преместване и прекратяване на настаняването на малолетни и непълнолетни лица в тях са подробно установени в Правилника за устройството и дейността на възпитателните училища – интернати и социално-педагогическите интернати.

Основната разлика в правната характеристика на ВУИ и СПИ е, че в последните се настаняват деца, които може и да не са извършили противообществени прояви, но, „за които съществуват предпоставки за извършване на противообществени прояви”. Обикновено настаняването във ВУИ е предшествано с настаняване в СПИ, където корекционно-възпитателната работа не е довела до положителен резултат.

Самите ВУИ и СПИ могат да бъдат разделяни по полов признак – за момчета и за момичета, като съществува и възможност за смесен тип, какъвто е например СПИ – с. Драгоданово.

г) Закон за закрила на детето

Съгласно чл. 2 от Закона за закрила на детето (ЗЗД) държавата защитава и гарантира основните права на детето във всички сфери на обществения живот за всички групи деца съобразно възрастта, социалния статус, физическото, здравословно и психическо състояние, като осигурява на всички подходяща икономическа, социална и културна среда, образование, свобода на възгледите и сигурност.

Този основен принцип обаче е в колизия със ЗБППМН в сегашния му вид. Тази констатация е потвърдена и след проверките на Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД). Основен извод в доклада на ДАЗД е, че при настаняването във ВУИ и СПИ децата „вместо помощ по ЗЗД, получават санкционираща мярка по ЗБППМН и се настаняват в специални училища, с цел отглеждане и възпитание, което е в нарушение на техните права”.

II. ПРОФИЛ НА НАСТАНЕНИТЕ ВЪВ ВУИ И СПИ ДЕЦА И МЛАДЕЖИ И УСЛОВИЯ НА ЖИВОТ

Настанените във ВУИ и СПИ деца са там предимно заради извършване на кражби, за бягства от дома, от специализираната институция, в която са били настанени, от училище, за проява на агресивно поведение, скитничество, просия. Повечето от децата, настанени във ВУИ и СПИ от семейната им среда, са израснали в социално слаби, маргинализирани и/или непълни семейства. В семействата си децата не са получавали адекватни грижи и са лишавани от родителски контрол. За част от децата преди настаняването им в СПИ и във ВУИ са били предприети мерки за закрила, които обаче не са дали резултат.

НПМ констатира в хода на проверките, че при настаняването на деца в една и съща институция не се прави разграничение на извършените от тях правонарушения. Така деца, които са извършили т. нар. нарушения, свързани със статуса – бягства, скитничество, просия и др., и деца, преживели насилие, съжителстват с деца, които са извършили правонарушение, съдържащо от обективна страна белезите на престъпление. Тоест на едно и също място се настаняват деца, извършили насилие, и деца, преживели насилие.

В шестте проверени интерната експертите на омбудсмана установиха, че те са разположени в отдалечени и труднодостъпни места, което е предпоставка за изолация на децата. Това е предпоставка и за ограничаване на тяхното право на свиждане с родители и близки.

Пропускателният режим в три от обектите е negliжиран и създава условия за безконтролно влизане и излизане от интернатите (напр. ВУИ – гр. Завет, ВУИ – гр. Ракитово). При напускане на училищата за почивни дни, празници или ваканции движението на децата също не се контролира.

Материалната база като цяло е в лошо състояние – зле поддържана и крайно амортизирана. Спалните помещения са в лошо състояние, не предоставят лично пространство, мебелите в повечето места са изпочупени. Като изключение трябва да се посочи построената със средства, дарени от фондация SES – Германия, къща „Мечта” във ВУИ – с. Подем. Често на децата не се предоставят тоалетни вещи и принадлежности. Част от шкафчетата на децата във ВУИ „Никола Вапцаров” – гр. Завет, бяха празни, а на други места са изпочупени, с липсващи врати и на практика неизползваеми. Вратите към спалните помещения също не се заключват, при проверките бяха установени разбити брави и ключалки. Въпреки амортизираната материална база, като цяло в някои от училищата са отпуснати средства и е подменена дограмата (ВУИ – гр. Завет, ВУИ – с. Подем, СПИ – с. Варненци, СПИ – с. Драгоданово). Крайно отрицателна е констатацията на НПМ относно наличието на камери в спалните помещения на момчетата във ВУИ – гр. Завет. Според обяснението на персонала причината да бъдат поставени камери е с цел предотвратяване или разкриване на кражби между самите деца в интернатите, които са ежедневие.

В част от интернатите столовите за хранене са неприветливи, масите са без покривки, не се осигуряват сапун и кърпи за ръце (напр. ВУИ – гр. Завет, ВУИ – гр. Стралджа). Оплаквания за недостатъчно количество и качество на предлаганата храна бяха регистрирани във ВУИ – гр. Завет, ВУИ – с. Подем, СПИ – гр. Стралджа.

Санитарните помещения са недостатъчни, а баните са общи (напр. ВУИ – с. Подем), без възможност за уединение, като на повечето места тоалетните и баните

не се заключват, липсват крушки в тоалетните. Като изключение могат да се посочат санитарните помещения във ВУИ – гр. Завет, където във всяко спално помещение има отделна баня и тоалетна. Проблем с осигуряване на постоянна топла вода беше констатиран от проверяващия екип във ВУИ – гр. Завет, ВУИ – с. Подем.

Мнението на НПМ е, че поставянето на камери в спалните помещения, липсата на шкафове и гардероби, липсата на брави и ключалки на вратите в спалните помещения и състоянието на санитарните помещения нарушават правото на личен живот на децата и ограничават правото им на неприкосновеност на личното пространство.

НМП определя условията на живот в посетените интернати като унижителни.

III. ОБРАЗОВАНИЕ И ДЕЙНОСТИ

Образованието и професионалното обучение са част от мерките за въздействие върху поведението на настанените деца. При направените проверки обаче екипът на НПМ установи драстично изкривяване на приложението на дейностите, включени в учебния процес.

Особено обезпокоителен проблем за проверяващия екип е фактът, че постъпващи във ВУИ или СПИ деца и младежи притежават удостоверения за завършен определен клас от начална или основна образователна степен, а те всъщност са неграмотни. Това обстоятелство показва значителни дефицити в общата образователна система, извън интернатите, и значително затруднява работещите в самите интернати педагози и директори. Така например ученик, който е неграмотен, но притежава удостоверение за завършен 5 клас, след постъпването си в интернат трябва да бъде включен в образователна паралелка за 6 клас. Очевидно е, че учителите му са изправени пред сериозно предизвикателство тепърва детето да навакса базови познания и умения, липсващи до този момент.

Поради отдалечеността на СПИ и ВУИ от големи населени места и спецификата и потребностите на настанените в тях деца, нивото и квалификацията на педагозите, както и тяхната подготвеност да работят с такива ученици, не отговарят на нуждите на децата. Учебният процес се извършва рутинно и без отчитане на индивидуалността на обучаваните деца. При проверката в един от часовете по физика по-голямата част от децата, които трябваше да усвоят сложна материя, не можеха да четат.

Само два интерната осигуряват образование до 12 клас. Основен проблем в тях е липсата на пълноценно професионално обучение, което да даде възможност на по-големите ученици при напускане на системата да се интегрират качествено в обществото с придобитата квалификация. Впечатление прави, че на много от местата паралелките са слети – т. е. ученици от различни класове се обучават заедно, обикновено заедно са деца на възраст за 3 и 4 клас, 5 и 6, както и 7 и 8.

При проверката, а и от проведените разговори с децата, НПМ констатира, че класните дейности са силно negliжирани от учениците и учителите. Децата влизаха и излизаха от класните стаи необезпокоявано. Част от тях споделиха, че никой не може да ги задължи да се образават и изказаха мнение, че образованието е по-скоро пожелателно. Те не приемат посещаването на часовете като задължителен елемент от престоя в интернатите. НПМ направи подобна констатация при проверката на ВУИ – с. Керека, през 2013 г. Нито обучителната

среда в т. нар. класни стаи, нито учебните помагала са съобразени с нивото и степента на възможности на децата, не се забелязва стремеж у преподавателите за индивидуален подход, чрез който да привлекат интереса на децата към учебния процес.

Преобладаващата част от учителите работят в тези интернати повече от 10-15 години, не преминават периодични практически обучения, които да ги подкрепят в работата и не проявяват стремеж за развитие на професионалните си компетенции. Експертите на омбудсмана установиха случаи, при които учители бяха натрупали значителен брой допълнителни т. нар. лекторски часове, което на фона на изключително занемареното ниво на образованост на децата изглежда необяснимо.

Други обезпокоителни констатации на НПМ са свързани с дейностите, които съставляват дневния режим на децата. При проверките НПМ остана с впечатлението, че децата се разхождат безцелно в дворните пространства, без да са ангажирани със смислени дейности. Проверките бяха извършвани в различно време от деня – както преди обяд, когато се предполага, че протича учебен процес, т. е. всички деца трябва да са в класните стаи, така и в следобедните часове, предназначени за индивидуална работа, извънкласни дейности и спорт. По време на интервютата, много от децата споделиха, че най-тежко понасят скуката – отговори като „Скучно ми е” и „Тъпо ми е” бяха сред най-често даваните, наред с липсата на свобода. Докато налагането на последното е част от ограничителните мерки, прилагани за корекция на поведението, то недопускането на първото е изцяло в задълженията на ръководния и педагогическия персонал в интернатите. Като изключение може да се посочи СПИ „Христо Ботев” – с. Варненци, където настанените деца изразиха удовлетвореност от организирането на свободното им времето чрез различни форми на извънкласна и извънучилищна дейност.

Екипът на НПМ констатира ограничени възможности за структурирани и организирани дейности през свободното време (в повечето места се твърдеше, че се набляга на спортните дейности – предимно футбол, баскетбол и тенис на маса). Ограничени са дейности като арттерапия, трудотерапия и др., които би следвало да са неразделна част от цялостния план за развитие и работа с децата.

Корекционно-възпитателната дейност е неефективна поради липса на достатъчно и високо квалифицирани психолози. От страна на МОН не е разработена методика, регламентираща работата с децата, което води до установяване на различни практики по отношение на психолого-педагогическата оценка, индивидуалния план за работа и прегледа на резултата от корекционно-възпитателната работа. Персоналът сподели, че е обект на проверка от множество органи, всеки от които им дава различни, често пъти противоречиви насоки и предписания за работа, без това да е договорено на институционално ниво. Това поставя ръководството и служителите в ситуация на несигурност и поражда недоверие към компетентните органи. В стремежа си да оцелеят от проверките и да избегнат наказания, служителите са развили умения да документират дейности и да изработват различни вътрешни документи, без едните реално да са се случвали, а другите – да са разбирали и прилагани.

Възможността за извършване на трудова дейност от страна на настанените във ВУИ и СПИ деца е регламентирана в чл. 33 от ЗБППМН. Разпоредбата очертава единствено възможността за работа на децата в работилниците и помощните стопанства към училищата. Въпреки това, във ВУИ – гр. Ракитово, и ВУИ – с. Завет, екипът на НПМ установи, че част от момчетата излизат да работят

в обекти на външни лица със знанието и мълчаливото съгласие на администрацията. Всички работещи момчета съобщиха, че са доволни от този факт и в замяна получават дрехи, храна и макар и минимални пари за лични нужди. От друга страна, не се използва възможността за работа в помощните стопанства, с изключение на СПИ – с. Варненци. НПМ е на мнение, че е необходима детайлна уредба на възможностите за упражняване на трудова дейност от настанените в тези институции деца и младежи, при положение че полагането на труд от тяхна страна е реален социален факт и към настоящия момент.

Проблем, свързан с осигуряването на ресурсен учител, беше констатиран във ВУИ – с. Подем. С оглед на факта, че там имаше само едно дете със специални образователни потребности, а такъв учител се осигурява при минимум четири деца, съответно то не получаваше необходимото подпомагане.

По отношение на контактите на децата с външния свят прави впечатление, че въпреки предписаното от закона, интернатите са отворени за посетители, а и децата могат безпрепятствено да ги напускат. Това повдига множество въпроси както по отношение на сигурността на децата, така и за охраната на обществения интерес. Изграждането на неформални контакти между децата и персонала и децата и местните общности е предпоставка за насилие, злоупотреби, експлоатация, извършване на нови противообществени прояви.

Положителна е констатацията на проверяващия екип относно създадения съвет за ученическо самоуправление в СПИ – с. Варненци, който подпомага организацията на учебната и извънкласната дейност.

IV. ОТНОШЕНИЕ И МЕРКИ ЗА ЗАКРИЛА

В последната година са предприети действия за превенция на насилието между учениците и от страна на персонала към тях. Регламентирани са планове за превенция и конкретни действия при инцидент или сигнал за насилие. По мнение на проверяващия екип тези планове са само формални. Като пример в това отношение може да бъде посочена процедурата за реагиране при съмнение за осъществено насилие и/или злоупотреба с дете във ВУИ „Никола Вапцаров” – гр. Завет, която очевидно е изцяло копирана (преписана) от подобна процедура в център за работа с деца на улицата (ЦРДУ).

Ежедневие в интернатните институции са случаи на различни форми на насилие между децата, както и кражби между тях (пример ВУИ „Никола Вапцаров” – гр. Завет, и ВУИ – с. Подем, СПИ – гр. Стралджа). При проведените интервюта децата споделиха, че от страна на персонала е имало упражнено насилие (еднократни шамари, обидни думи и квалификации). Единствено в СПИ – с. Варненци, не бяха получени подобни сигнали. Установените от НПМ случаи на насилие не са вписани във въведените регистри. Идентично е и положението с подаването на жалби и сигнали – поставените кутии за подаване на жалба и сигнали рядко се използват, а книгите за жалби бяха празни.

При налагане на някои от предвидените в чл. 60 от Правилника за устройството и дейността на възпитателните училища – интернати и социално-педагогическите интернати наказания се установи, че това става не по регламентираната процедура, а със заповед на директора. Екипът на НПМ констатира налагането на непредвидени в нормативните актове наказания – лишаване от ваканция, уборка на района на училището, лишаване от ползване на

служебен телефон, чистене на санитарни помещения, поддържане на двора, чистене на яма и др.

Липсват правила и стандарти за равно третиране на настанените в интернатите деца. На някои от инспектираните места експертите на омбудсмана установиха специално отношение към определени ученици: подбор при разходки и екскурзии, по-добри материални условия, компромиси при наличие на нарушения на вътрешния ред и др.

Във ВУИ – гр. Завет, СПВУИ – с. Подем, СПИ – с. Варненци, не се изготвя задължителният доклад на педагогическия съвет относно постигнатите резултати в края на съответната учебна година. Индивидуалните планове за работа също са като цяло идентични, формални и не отговарят на спецификата на всеки конкретен случай.

При проверките експертите на омбудсмана установиха, че в двата интерната, в които са настанени момичета, значителна част от тях са жертви на сводничество и трафик и преди настаняването в интернатите са принуждавани да проституират. Този факт поставя на сериозно изпитание системата на закрила на детето и нейното взаимодействие със санкциониращата система.

Беше установена липса на психологическа подкрепа към тези деца за преодоляване на травмите от преживяното насилие и принуда спрямо тях. Този проблем е свързан с възприемането на тези деца като „правонарушители”, а не като „жертви”. При интервютата с представители на персонала екипът на НПМ констатира, че те не се възприемат като защитници на деца, а удобно извеждат тезата, че момичетата са проституирали по собствено желание. Липсват умения и техники у персонала за справяне с последиците от преживяното насилие.

Друг системен проблем в работата с жертвите на сводничество и трафик е липсата на механизъм за предпазване, защита и изолиране на тези деца от сводническата мрежа по време на престоя в интернатите. Системата не предлага адекватни мерки за реинтеграция на тези момичета в обществото по начин, по който няма да ги превърне повторно в жертви на трафик и сводничество.

V. МЕДИЦИНСКО ОБСЛУЖВАНЕ

Голяма част от местата не разполагат с медицинско лице на територията на интерната. Всички настанени деца са включени служебно в пациентската листа на личен лекар от съответното населено място. Веднъж годишно се извършват задължителните стандартни профилактични прегледи с антропометрични изследвания. НПМ установи изключение в това отношение във ВУИ – гр. Завет, където не се правят периодични профилактични медицински прегледи. Настанените се преглеждат от лекар единствено по конкретен повод. При тези прегледи не се извършват други инструментални и клинични изследвания, освен налагащите се по повод на конкретното оплакване.

В повечето инспектирани интернати няма никакво медицинско оборудване, липсват обособена манипулационна и спешен шкаф.

При прегледа на медицинските документи екипът на НПМ установи, че не навсякъде фигурират амбулаторни листове от всички първични и вторични медицински прегледи и консултации на настанените в интернатите момичета и момчета. Освен това, съществуващите медицински документи – епикризи, амбулаторни листове, резултати от изследвания и т.н., не се съхраняват в отделни

индивидуални медицински досиета, а са „пръснати” сред другите немедицински документи в общото досие.

Някои от децата пристигат в интернатите без придружаващи медицински документи. Затова почти половината от тях са с неясен здравен и най-вече – имунизационен статус. В някои от случаите се пишат писма до общините, от които идват настанените, с искане за допълнителна медицинска информация за тях. Тези писма обаче рядко дават резултат – най-честият отговор е „липсва информация”. Съгласно действащата към момента нормативна уредба такава липса на информация не би трябвало да съществува. Всички деца и лица, живеещи или пребиваващи на територията на България, са вписани в пациентските листи на личните лекари. Тези листи в електронен формат се съхраняват в базата данни на НЗОК и нейните подразделения. Същото важи и за всички извършени прегледи и имунизации, информацията за които ежесечно се предава в подразделенията на НЗОК. Поради това набавянето на нужната информация по отношение на здравния статус на настанените в различните институции би трябвало да е елементарна и рутинна процедура.

Голяма част от настанените във ВУИ – с. Подем, момичета са рискови в медицински смисъл. Около 30 % от тях са се занимавали с проституция и с приемането и /или разпространението на психо-активни вещества (наркотици). Тези два фактора, дори поотделно, представляват изключителен здравен риск, а комбинацията от тях е особено тревожна.

При проверката експертите на омбудсмана установиха случаи на деца с хронични заболявания. Някои от тях са диагностицирани с епилепсия, а и често се случва да получават припадъци. Такъв е случаят с М.С. на 14 години с диагноза епилепсия (гранд мал), хистерична невроза. Хоспитализиран е неколккратно, но родителите му веднага го вземат от болничното заведение, тъй като смятат, че медицинските лица не оказват адекватна помощ, а „само го дрогираат”.

Беше установен и един случай на ХИВ позитивно дете. Практиката за провеждане на скрининги е разнообразна – извършват се там, където се осъществяват безплатни скринингови изследвания.

НПМ установи и случаи на настанени бременни и наскоро родили момичета във ВУИ – с. Подем, и СПИ – с. Драгоданово.

Настанените във ВУИ – с. Подем, момичетата, които са бременни, се наблюдават от личния лекар, а бременността им се проследява от специалист акушер-гинеколог. В СПИ – с. Драгоданово, състоянието на момичетата се следи от акушерка в селото. На определен етап от напредването на бременността, на основание на определения след консултация риск бременната се извежда от интерната и се настанява в болнично заведение, в което да роди. След раждането майката и детето се настаняват в звено „Майка и бебе”, където могат да останат до навършването на 6-месечна възраст на бебето.

След изтичане на този срок майката се връща в интерната, а за детето в повечето случаи се полагат грижи в дом за медико-социални грижи за деца.

По време на проверката във ВУИ – с. Подем, имаше настанена бременна в петия месец. НПМ установи, че на нея ѝ се възлага физическа работа, която би могла да доведе до усложняване на състоянието ѝ. Не ѝ се предоставя и допълнително храна предвид състоянието и нуждите.

Екипът на НПМ установи, че голяма част от персонала има ограничено разбиране за това какво представлява увреждане. За увреждане се възприема единствено физическо такова, а на децата със затруднения в комуникацията,

обучителни трудности и др. специфики в развитието не се обръща необходимото внимание съобразно състоянието и нуждите им и не се предприемат адекватни мерки за посрещането им.

VI. АДМИНИСТРАТИВЕН И ТЕХНИЧЕСКИ КАПАЦИТЕТ

На базата на събраните по време на извършените проверки данни, може да бъде обобщена следната информация относно основните длъжности в интернатните институции:

1. ВУИ „Никола Вапцаров” – гр. Завет, обл. Разград: 14 учители и възпитатели, 1 директор и 1 психолог, при настанени 24 деца към момента на проверката;

2. СПИ „Христо Ботев” – с. Варненци, обл. Силистра: 13 учители и възпитатели, 1 директор и 1 психолог, при настанени 40 деца към момента на проверката;

3. СПВУИ „Христо Ботев” – с. Подем: 13 учители и възпитатели, 1 директор и 2 психолози; има една незаета бройка за възпитател; две незаети бройки за лектори по готварство и фризьорство, при настанени 38 деца към момента на проверката;

4. СПИ – гр. Страджа: 7 учители, 6 възпитатели, 1 директор, 1 психолог, при настанени 27 деца към момента на проверката;

5. ВУИ „Ангел Узунов” – гр. Ракитово: 10 учители, 12 възпитатели, 1 директор, 1 помощник-директор, 1 психолог, при настанени 40 деца към момента на проверката;

6. СПИ „Христо Ботев” – с. Драгоданово: 5 учители, 7 възпитатели, 1 директор, 1 психолог, при настанени 30 деца към момента на проверката.

Особено обезпокоителни са няколко проблема. На първо място, в повечето интернати броят на възпитателите е равен или надвишава броя на учителите – педагози. Това обстоятелство пряко кореспондира с по-горе направените констатации относно нивото и съдържанието на образователния процес. Второ, впечатление прави липсата на регламент за назначаване на социални работници в тези институции. Персоналът като цяло е демотивиран. Ролята на социалния работник в подобен род заведения е ключова за придобиването на социални знания и умения от страна на децата и младежите. Трето, профилът и квалификацията на заетите служители в голяма степен не отговарят на потребностите на целевата група. Липсва възможност за взаимодействие с външни социални услуги, което би могло да запълни тази празнота.

Основната констатация, която може да бъде направена е, че цялата система на интернатните институции не работи в полза на нейните бенефициенти. Детето не е поставено в центъра ѝ. Директорите на интернатите са в абсурдната позиция да се грижат основно за уплътняване на работното време, хорариума и лекторските часове на учителите и възпитателите. Това означава, че системата няма капацитет да работи по проблемите, за които е създадена. Не може да отговори и на обществените очаквания, които са насочени към нея с оглед на превантивната, учебната и възпитателната дейности, насочени към децата и младежите, извършители на противообществени прояви.

Като хроничен проблем може да се отчете фактът, че почти навсякъде екипът на НППМ получи оплаквания срещу задължението член на персонала да води и придружава децата при призоваване за съдебно заседание. В повечето случаи

това коства технически, човешки и финансов ресурс, а той е ограничен в тези институции. Не са налични специални автомобили за извършването на тази дейност. Пътните разстояния в някои случаи са изключително големи, а учителите и възпитателите следва да спазват изискванията на Закона за автомобилните превози и забраната малолетни и непълнолетни ученици да пътуват през тъмната част на денонощието. В този аспект е резонно представители на МОН, Министерството на вътрешните работи (МВР) и Министерството на правосъдието (МП) да определят регламент за съвместна дейност.

Друг съществен проблем, свързан с административния капацитет, е липсата на персонал, който да придружава децата и младежите при пътуванията им във ваканция. Така се стига до изключително обезпокоителната ситуация малолетни и непълнолетни да пътуват сами от и за интернатните институции.

По отношение на координацията между действията на различни институции, имащи отношение към ВУИ и СПИ, е важно да се отбележи, че представителите на МВР – инспектори от детските педагогически стаи (ДПС), и местните комисии към отделните общини не разполагат с капацитет да упражняват мониторинг върху поведението и образователното равнище на децата, за които дават характеристики, включително за да може малолетните и непълнолетните да се ползват от правната възможност за ваканция. Практиката, установена във всички ВУИ и СПИ, е те да бъдат посещавани от отделните инспектори ДПС веднъж годишно. Това води след себе си ситуации, при които деца с отлични резултати от учебния процес и спазващи установения ред в интернатните институции, получават отказ за ваканция. Екипите на омбудсмана се натъкнаха на откази, в които е упоменато, че „социалната среда в семейството не се е променила”. Последното е категорично недопустимо и неприемливо за експертите, извършили проверките, тъй като подобни констатации са свързани с проблеми, които стоят извън самите деца. Отговорност за коригиране на подобни дефицити и подпомагане при социални проблеми имат звената в системата на Министерството на труда и социалната политика.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

1. Децата не трябва да се наказват за прояви, свързани с т. нар. статусни нарушения, за които възрастните не носят наказателна отговорност. Реакцията спрямо тези нарушения трябва да е предмет на политиката в областта на грижите за детето, а не на санкциониращата система.

2. Влагането на ресурси (финансови, технически и човешки) в системата на ВУИ и СПИ е нецелесъобразно. Усилията на органите на властта трябва да са насочени изцяло към бързото закриване на тези институции и създаване на защитна социална система, включваща създаване на мрежа от услуги (интегрирани услуги и възпитателни, психо-социални и защитни мерки и механизми за подкрепа) по отношение на деца, които са в конфликт със закона.

3. Стратегическите цели, залегнали в Плана за действие за изпълнение на Концепцията за държавна политика в областта на правосъдието за детето (2013-2020) и в Пътната карта за изпълнение на Концепцията за държавна политика в областта на правосъдието за детето (2013-2014), са адекватни, но буди тревога изпълнението на дейностите за постигане на стратегическите цели.

Цитираните документи не предвиждат срокове за реализацията на реформата в областта на услугите.

Съгласно приложение към Пътната карта съществува Проект за закриване на СПИ и реформиране на ВУИ, в който са предвидени:

- оценка на потребностите от услуги на децата, настанени в СПИ и ВУИ;
- преразглеждане на наложените мерки по ЗБППМН на всички настанени деца и пренасочването им към нови мерки и услуги;
- оценка на съществуващата материална база;
- изготвяне на областен/между-общински анализ и планиране на необходимите услуги за тази категория деца в конфликт със закона;
- разработване на отворени резидентни услуги – 28 на брой центрове, по един във всяка област;
- разработване на затворени резидентни услуги – 4 центъра за настаняване на деца в конфликт със закона. Обучение на персонала, включително на пробационните служители.

Необходимото приблизително финансиране е 6 000 000 евро по Оперативната програма „Развитие на човешките ресурси” и 3 000 000 евро по Оперативната програма „Регионално развитие”.

Отговорните институции са Министерството на образованието и науката, Агенцията за социално подпомагане (АСП), Министерството на вътрешните работи, Министерството на правосъдието (Главна дирекция „Изпълнение на наказанията”), Държавната агенция за закрила на детето, общини, организации на гражданското общество.

На основание чл. 20, ал. 1, т. 2 във връзка с чл. 19 от Закона за омбудсмана МОН, АСП, МВР, МП (ГДИН) и ДАЗД да предоставят подробна информация по отношение на реализираните дейности по цитирания Проект за закриване на СПИ и реформиране на ВУИ.